

BRONNIE WARE

*Als ik het leven
over mocht doen*

Een jonge vrouw op zoek naar
de vijf belangrijkste levenslessen

Over het boek

Na een aantal jaar zoeken naar een baan die haar écht voldoening gaf, accepteerde Bronnie Ware zonder de juiste diploma's of ervaring een baan in de palliatieve zorg. Al snel bleek ze haar ware roeping gevonden te hebben. In de jaren dat ze stervenden begeleidde, veranderde haar leven compleet door alle inzichten en lessen die ze van hen leerde.

Op internet schreef ze een blog over de openhartige uitlatingen van mensen in de laatste fase van hun leven: waar hebben ze spijt van, wat zouden ze nu anders aanpakken? Binnen een jaar was haar weblog meer dan drie miljoen keer bezocht, en besloot ze haar ervaringen te verwerken in dit boek. In prachtige, onvergetelijke hoofdstukken beschrijft Bronnie Ware de ongelooflijke visionaire helderheid van deze mensen aan het einde van hun levens, en hoe wij van hún wijsheid kunnen leren.

De top-5 spijtpunten van de stervenden:

1. Had ik maar de moed gehad om een leven te leiden waarin ik trouw was aan mezelf, in plaats van te voldoen aan de verwachtingen van anderen.
2. Had ik maar wat minder hard gewerkt.
3. Had ik maar de moed gehad om mijn gevoelens te uiten.
4. Was ik mijn vrienden maar niet uit het oog verloren.
5. Had ik mezelf maar wat meer geluk gegund.

De pers over het boek

'Hartverscheurend.' – *The Sunday Times*

Over de auteur

Bronnie Ware is een geboren en getogen Australische. Ze is singer-songwriter en geeft online cursussen over persoonlijke groei. Daarnaast heeft ze een populair weblog genaamd *Inspiration and Chai*. Dit is haar eerste boek, dat in meer dan vijftientig landen in vertaling zal verschijnen.

De non-fictienieuwsbrief

Bent u geïnteresseerd in populaire psychologie, current affairs, human interest, verhalende non-fictie of regionale geschiedenis? In deze nieuwsbrief vindt u informatie, interessante aanbiedingen, acties en extra's over alle non-fictie-uitgaven van A.W. Bruna Uitgevers.

U kunt zich aanmelden voor de nieuwsbrief via onze website www.levboeken.nl.

Colofon

Oorspronkelijke titel

The Top Five Regrets of the Dying

© 2011, 2012 Bronnie Ware Published in 2012 by Hay House
Australia Pty. Ltd.

Vertaling

Annoesjka Oostindiër

Omslagbeeld

Wil Immink Design

Omslagontwerp

Getty Images / Andy Roberts

© 2012 A.W. Bruna Uitgevers B.V., Utrecht

ISBN paperback 978 94 005 0196 6

ISBN e-book 978 90 449 6875 0

NUR 728

BRONNIE WARE

Als ik het leven over mocht doen

*Een jonge vrouw op zoek naar
de vijf belangrijkste levenslessen*

Inleiding

Ergens in een plaatsje op het platteland van Australië, op een heerlijk zwoele zomeravond, waren twee mensen druk in gesprek, zoals er op dat moment elders in de wereld talloze andere evenzo opgewekte gesprekken plaatsvonden. Het waren gewoon twee mensen die lekker aan het bijpraten waren. Maar wat dit gesprek anders maakte, is dat het achteraf een van de belangrijkste keerpunten in iemands leven bleek te zijn. En dan heb ik het over mezelf.

Cec is redacteur bij een vooraanstaand Australisch tijdschrift over folkmuziek, *Trad and Now*. Hij is in Australië bekend en geliefd omdat hij een belangrijke steunpilaar van de folkmuziek is, maar ook vanwege zijn gulle lach. We hadden het die avond over hoeveel we van muziek hielden (niet geheel verwonderlijk, want we waren op dat moment ook op een folkmuziekfestival) en het gesprek kwam op een zeker moment op de uitdagingen waar ik op dat moment voor stond; namelijk dat ik geld moest zien te vinden om een gitaar te kopen voor de cursus liedteksten schrijven die ik in een vrouwengevangenis wilde opzetten. ‘Als het eenmaal van de grond is, laat het me dan even weten, oké? Dan kunnen we er een artikelteje aan wijden,’ zei Cec bemoedigend.

Het lukte me uiteindelijk ook om het echt van de grond te krijgen en toen ik daar al een tijdje les gaf, schreef ik zelf een artikel over mijn ervaringen. Eenmaal klaar vroeg ik me af waarom ik eigenlijk niet vaker wat schreef. Ik had immers zowat mijn hele leven altijd wel iets geschreven. Zo

had ik als klein sproetenmeisje allemaal buitenlandse pen-vriendjes gehad. Ik heb het nu overigens over een tijd waarin mensen nog met de hand brieven schreven, die je daarna in een envelop stopte, waarmee je vervolgens naar de brievenbus ging.

Ook als volwassene schreef ik regelmatig en dan niet alleen handgeschreven brieven aan vrienden, maar ik hield ook jarenlang een dagboek bij. En nu schreef ik liedjes. Dus in zekere zin schreef ik nog steeds wel, alleen nu met een gitaar én een pen. Ik merkte dat ik het zo leuk vond om te schrijven over mijn ervaringen in de gevangenis – wat ik trouwens gewoon aan de keukentafel deed, lekker ouderwets met pen en papier – dat mijn liefde voor schrijven weer werd aangewakkerd. Dat ik al snel daarna met een blog besloot te beginnen, had ik uiteindelijk dus aan Cec te danken. En tja... wat daaruit voortvloeide heeft mijn leven op een onvoorstelbare en een ongelofelijke manier veranderd.

Ik begon met mijn blog *Inspiration and Chai* toen ik in een heerlijke cottage in de Blue Mountains woonde. En ja, natuurlijk deed ik dat onder het genot van een kopje chai. Een van de eerste stukken die ik schreef ging over mensen die op sterven lagen en voor wie ik gedurende die laatste levensfase had gezorgd, en dan met name over de dingen waar ze spijt van hadden. Voordat ik in de gevangenis ging werken heb ik in de terminale zorg gewerkt, en die ervaringen stonden me dus nog heel helder voor de geest. En zoals dat via internet kan gaan, verspreidde dat stukje op mijn blog zich op de een of andere manier als een lopend vuurtje. Ik kreeg al snel mailtjes van allerlei mensen die ik helemaal niet kende, die allereerst op dat eerste artikeltje reageerden, maar later ook op andere stukken op mijn blog.

Nog geen jaar later woonde ik inmiddels in een heel andere heerlijke cottage, ditmaal ergens op het platteland. Op een doodgewone maandagochtend ging ik op de veranda zitten om iets te schrijven en besloot gewoon eens te kijken

naar het aantal hits op mijn website. Even later zat ik daar met een stomverbaasde maar heel erg blijde grijns op mijn gezicht. De volgende dag checkte ik het weer, en de dag erna nog eens. Het was overduidelijk dat er iets heel opmerkelijks gaande was. Dat eerste artikel, dat ik ‘De spijt-top-5 van stervenden’ had genoemd, had zijn vleugels uitgeslagen en een enorme vlucht genomen.

Ik kreeg al snel heel veel mailtjes van heinde en verre, waaronder verzoeken van andere schrijvers of ze op hun blog naar mijn artikel mochten linken en of het misschien ook vertaald kon worden. Zo werd mijn artikel op een gegeven moment in Zweedse treinen gelezen, op busstations in Amerika, op kantoren in India, aan ontbijttafels in Ierland, enzovoort, enzovoort. Niet dat iedereen het ook per se eens was met wat ik had geschreven, maar het riep blijkbaar voldoende discussie op om zijn weg over de wereld te vervolgen. Als ik mensen die het niet met me eens waren al antwoordde, schreef ik meestal iets in de trant van: ‘Hé, ik ben ook maar een boodschapper.’ Want ik gaf slechts door wat mensen die op sterven lagen mij hadden verteld. Maar uiteindelijk was minstens vijftien procent van de feedback op het artikel erg positief. Het illustreerde bovendien weer eens dat mensen ondanks alle culturele verschillen ook heel veel met elkaar gemeen hebben.

Terwijl dit allemaal gebeurde, woonde ik dus in dat huisje op het platteland, waar ik elke dag genoot van de mooie vogels en andere dieren, aangetrokken door de beek bij het huisje. Ik zat elke dag op die veranda te werken en zei gretig ‘ja’ tegen allerlei aanbiedingen die ik kreeg. In de daaropvolgende maanden lazen uiteindelijk meer dan een miljoen mensen ‘De spijt-top-5 van stervenden’ en dat aantal verdrievoudigde binnen een jaar tijd.

Het feit dat ik met dat artikel bij zoveel mensen blijkbaar een snaar had geraakt en de verzoeken van al diegenen die naar aanleiding daarvan contact met me opnamen, deden me besluiten om het onderwerp wat verder uit te diepen.

Net als massa's andere mensen had ook ik altijd al eens een echt boek willen schrijven. Nu bleek dat ik puur door mijn eigen verhaal te vertellen de inzichten kon doorgeven die me tijdens mijn werk als stervensbegeleider waren aange-reikt. Het boek dat ik altijd al wilde schrijven, lag al min of meer klaar en hoefde alleen nog maar op schrift te worden gesteld. En dat is dus dit boek geworden.

Zoals je uit mijn verhaal zult opmaken, ben ik niet ie-mand die alles netjes volgens 'het boekje' doet, voor zover dat boekje überhaupt bestaat. Ik laat het leven mij leiden en schrijf dit boek omdat ik mijn verhaal graag met anderen wil delen.

Ik heb omwille van discretie naar de nabestaanden bijna alle namen in dit boek gewijzigd. Degenen die ik wel bij naam noem, zijn mijn eerste yogaleraar, mijn baas bij het prenatale centrum, de campingeigenaar, mijn mentor bij de gevangenis en alle singer-songwriters die met name ge-noemd worden. Ook heb ik de volgorde waarin sommige dingen gebeurden soms wat aangepast, omdat de thematiek van bepaalde cliënten dan beter tot zijn recht kwam.

Mijn dank gaat uit naar alle mensen die me tijdens mijn reis op zoveel verschillende manieren hebben geholpen. Spe-ciale dank voor hun steun en/of positieve bijdrage op profes-sioneel vlak aan Marie Burrows, Elizabeth Cham, Valda Low, Rob Conway, Reesa Ryan, Barbara Gilder, papa, Pablo Acosta, Bruce Reid, Joan Dennis, Siegfried Kunze, Jill Marr, Guy Kachel, Michael Bloeme, Ana Goncalvez, Kate en Col Baker, Ingrid Cliff, Mark Patterson, Jane Dargaville, Jo Wallace, Bernadette en alle anderen die mijn schrijven en muziek steunen doordat ze er in welke zin dan ook door geraakt worden.

Dank ook aan al die mensen die me op enig moment on-derdak hebben geboden, onder wie: Mark Avellino, tante Jo, Sue Greig, Helen Atkins, oom Fred, Di en Greg Burns, Dusty Cuttell, Mardi McElvenny en al die andere geweldige mensen op wier huis ik mocht passen, waardoor ik toch het

gevoel had dat ik een thuis had. Mijn dank gaat eveneens uit naar al die lieve mensen die me ooit te eten hebben gegeven.

Ik wil ook graag al mijn vrienden bedanken, van vroeger en nu en van heinde en verre, voor hun steun tijdens alle ups en downs. Bedankt dat jullie mijn leven zo geweldig hebben verrijkt. Mijn speciale dank gaat uit naar Mark Neven, Sharon Rochford, Julie Skerrett, Mel Giallongo, Angeline Rattansey, Katea McFarlane, Brad Antoniou, Angie Bidwell, Theresa Clancy, Barbra Squire en alle mensen van het meditatiecentrum in de bergen, die me de weg naar rust en naar mijn partner hebben gewezen. Jullie hebben stuk voor stuk als draagbaar gefungeerd, juist op die momenten dat ik dat zo hard nodig had.

Grote dank uiteraard ook aan mijn moeder Joy; ik denk dat er op deze aardbol maar weinig mensen rondlopen met een toepasselijkere naam dan zij. Je hebt me van nature de goddelijke les der liefde geboden. Daar kan ik je niet genoeg voor bedanken, prachtige vrouw.

Aan alle geweldige mensen die zijn heengegaan en wier verhalen niet alleen de basis vormen voor dit boek, maar die mijn leven zo ingrijpend hebben beïnvloed: dit boek is een eerbetoon aan jullie. Ik wil de families die zijn achtergebleven eveneens bedanken voor de liefdevolle en gedenkwaardige momenten die ik met jullie heb mogen delen. Dank jullie wel.

Als laatste wil ik de Australische ekster bedanken die ook nu, terwijl ik dit schrijf, in een boom bij het water zit te zingen. Ik had me tijdens het schrijven van dit boek geen beter gezelschap kunnen wensen dan jij en je soortgenoten. Dank u wel God, dat u me hebt bijgestaan en zoveel moois mijn kant op hebt gestuurd.

Soms besef je achteraf pas dat je leven op een bepaald moment of door een bepaalde gebeurtenis radicaal van koers is veranderd. In dit boek komen veel van dat soort momenten voor. Bedankt Cec, dat je de schrijfster in mij

weer hebt doen ontwaken. En dank aan al mijn lezers, voor
jullie goedheid en de band die er tussen ons is.

Met liefdevolle aandacht,
Bronnie

Op de veranda bij zonsondergang
Dinsdagmiddag

Van de tropen naar de sneeuw

‘Ik kan mijn tanden niet vinden. Ik kan mijn tanden niet vinden.’ Die weeklacht, die me bekend voorkwam, bereikte mijn oren terwijl ik op mijn kamer een poging deed mijn geplande vrije middag eer aan te doen. Ik legde het boek dat ik aan het lezen was op het bed en liep naar de woonkamer.

En ja hoor, daar stond Agnes met een verbouwereerde en volkomen onschuldige blik, met die tandvlezige grijns die ze dan had, naar me te kijken. We barstten allebei in lachen uit. Aangezien ze om de paar dagen haar kunstgebit kwijt was, zou het grapje er nu wel af moeten zijn, maar dat was dus niet zo.

‘Dit doe je alleen maar zodat ik weer even bij je kom, hè? Ik heb jou wel door,’ zei ik lachend, terwijl ik ondertussen op enkele inmiddels bekende plekken begon te zoeken. Buiten sneeuwde het nog steeds, wat de behaaglijke warmte in de knusse cottage nog eens benadrukte. Agnes schudde haar hoofd onvermurwbaar. ‘Nee, echt niet, lieverd! Ik had het voor mijn dutje nog gepakt, maar toen ik wakker werd kon ik het opeens nergens meer vinden.’ Afgezien van haar geheugenverlies was ze zo pienter als wat.

Ik was vier maanden geleden bij Agnes ingetrokken nadat ik had gereageerd op haar advertentie voor een inwonende gezelschapsdame. Ik woonde als Australische toentertijd in Engeland en had een baantje in een pub, omdat ik dan automatisch onderdak én werk had. Het was een leuke plek om te werken en ik was goed bevriend geraakt met mijn collega’s en de vaste klanten uit de buurt. Dat ik beschikte

over ervaring als barmedewerker bleek erg handig en had ervoor gezorgd dat ik na aankomst in Engeland meteen werk had. Daar was ik ook oprecht dankbaar voor, maar het was tijd voor iets nieuws.

In de twee jaar voordat ik naar het buitenland was afge-reisd, had ik op een idyllisch tropeneiland gewoond, zoiets wat je wel van ansichtkaarten kent. Nadat ik tien jaar in het bankwezen had gewerkt, was ik op zoek geweest naar iets wat me uit die ‘maandag tot en met vrijdag, van negen tot vijf’-sleur zou halen.

Ik was op een zeker moment tijdens een vakantie met een van mijn zussen, op een eiland in North Queensland ver-zeild geraakt. We waren daar naartoe gegaan omdat we ons duikbrevet wilden halen, en terwijl zij zich op onze duik-instructeur stortte, wat met het oog op het examen natuur-lijk wel handig was, besloot ik een van de bergen op het eiland te beklimmen. Ik zat daar op een grote steen vlak onder de weidse hemel, toen ik een soort openbaring kreeg en opeens wist wat ik wilde. Ik wilde op een eiland wonen!

Vier weken later had ik mijn baan bij de bank opgezegd en stonden al mijn spullen in de schuur op de boerderij bij mijn ouders. Ik pakte er een landkaart bij en koos compleet willekeurig twee eilanden uit, puur vanwege hun ligging. Ik wist helemaal niets, behalve dat ze gunstig lagen en dat er op beide een resort zat. Even voor de duidelijkheid, dit was voor het internettijdperk, toen je nog niet in een paar tellen alles over alles en iedereen kon achterhalen. De sollicitatie-brieven waren nog maar net de deur uit of ik was al zonder vastomlijnd reisdoel op weg naar het noorden. Dit speelde in 1991, dus ook een paar jaar voor de mobiele telefoon en masse zijn intrede deed.

Mijn zorgeloze instelling kreeg onderweg al snel een waarschuwendende tik op de vingers, waardoor ik liften als middel van vervoer voor gezien hield. Toen ik me namelijk op een dag op een onverharde weg bevond, mijlenver van de plaats waar ik eigenlijk naartoe wilde, gingen er genoeg

alarmbellen af om te weten dat ik mijn duim voortaan beter niet meer kon opsteken. Hij zei dat hij me wilde laten zien waar hij woonde, maar in de achteruitkijkspiegel werd de bebouwing steeds spaarzamer, de bush steeds dichter en de zandweg waarop we reden vertoonde nog maar weinig sporen van ander verkeer. Dankzij mijn eigen kordate optreden kwam ik er gelukkig zonder kleerscheuren vanaf en het bleef bij een paar natte zoenen van zijn kant voor ik eindelijk, nu wél in de juiste plaats, vliegensvlug uit wist te stappen. Dat was wat mij betreft de laatste keer dat ik liftte.

Ik hield het nadien bij het openbaar vervoer en afgezien van die ene netelige ervaring was de reis één groot avontuur, vooral omdat ik geen idee had waar ik uiteindelijk terecht zou komen. Ik reisde per bus en trein naar warmere streken en ontmoette onderweg een aantal fantastische mensen. Toen ik al een paar weken onderweg was en mijn moeder weer eens belde, vertelde ze me dat ik een brief had gekregen dat ik op een van die twee eilanden aan de slag kon. Ik was zo wanhopig geweest om de sleur bij de bank te ontvluchten, dat ik stom genoeg in mijn sollicitatiebrieven had gezegd dat ik elk baantje zou aannemen. Zo woonde ik een paar dagen later dus op een prachtig tropisch eiland, maar zat ik wel tot aan mijn oksels in de vuile vaat.

Het eilandleven was een fantastische ervaring. Het haalde me niet alleen uit die ‘maandag tot vrijdag’-sleur, maar ik wist op een gegeven moment zelfs niet eens meer welke dag van de week het was. Heerlijk toch? Na een jaar als ‘vaatvarken’ te hebben gewerkt, nou niet direct een koosnaampje, mocht ik gelukkig af en toe ook bardiensten draaien. Eigenlijk was het werk in de keuken best leuk en ik had er heel wat over creatief koken opgestoken, maar het was erg heet, zwaar en zweterig werk in een keuken in de tropen zonder airco... Op mijn vrije dagen zwierf ik door imposante regenwouden of huurde ik een bootje en voer daarmee naar een nabijgelegen eiland, om daar te duiken of

gewoon heerlijk te luieren en te genieten van dit paradijsje.

Doordat ik aanvankelijk vrijwillig bardiensten draaide, ging de deur naar die begerenswaardige positie uiteindelijk ook echt voor me open. Tja, wat wil je nog meer? Werk met een jaloersmakend, waanzinnig uitzicht over een azuurblauwe, kabbelende zee en een wit zandstrand met ruisende palmbomen... Nee, echt zwaar werk kon je het niet noemen. Bovendien had je te maken met louter blije mensen die van hun droomvakantie genoten en daarbij leerde je ook nog eens van die cocktails maken die je misschien wel kent van foto's uit glossy reisbrochures. Het contrast met de banksector had niet groter kunnen zijn.

Op een avond raakte ik aan de bar in gesprek met een man uit Europa die me een baan bij zijn drukkerij aanbood. Ik had altijd al willen reizen en na meer dan twee jaar op dat eiland te hebben gewoond, begon het toch weer een beetje te kriebelen. Het leek me bovendien ook wel fijn weer eens wat anoniemer door het leven te gaan, want als je dag in dag uit in hetzelfde kleine kringetje woont én werkt, ga je je privacy des te meer op prijs stellen.

Iedereen die een paar jaar op een eiland heeft gewoond en dan opeens naar het vasteland terugkeert, krijgt vermoed ik last van een soort cultuurshock, maar om dan uitgerekend ook nog eens naar een ander land te gaan, waarvan ik de taal niet eens sprak, was zacht uitgedrukt nogal een uitdaging. Ik heb in die paar maanden een hoop leuke mensen ontmoet en ik heb er ook zeker geen spijt van, maar toch voelde ik na een tijdje de behoefte om weer eens wat meer gelijkgezinde mensen om me heen te hebben. Ik besloot dan ook naar Engeland te gaan en zette voet op Britse bodem met nog net voldoende geld op zak om een treinkaartje te kopen naar de enige persoon die ik daar kende. Uiteindelijk begon ik met slechts één pond en zesenzestig cent op zak aan weer een heel nieuw hoofdstuk van mijn leven.

Nev had een brede, prachtige glimlach en een grijze krulbos die hier en daar al wat dunner begon te worden. Hij

hield van wijn en had daar ook nog eens verstand van en werkte dan ook niet geheel toevallig bij de wijnafdeling van warenhuis Harrods. Het was de eerste dag van de grote zomeruitverkoop en aangezien ik rechtstreeks van de nachtboot van de overkant van het Kanaal kwam, zag ik eruit als de haveloze zwerfster die ik was toen ik het drukke, poepchique warenhuis inliep. ‘Hoi, Nev. Ik ben Bronnie. We hebben elkaar één keertje gezien. Ik ben een vriendin van Fiona. Je hebt een paar jaar geleden op een zitzak bij mij thuis overnacht,’ deelde ik hem met een vrolijke glimlach vanaf de andere kant van de toonbank mee.

‘O ja, hé hallo Bronnie,’ zei hij gelukkig meteen. ‘Hoe gaat het?’

‘Nou, eerlijk gezegd ben ik op zoek naar een slaapplek voor een paar nachtjes,’ zei ik hoopvol.

Nev had zijn huissleutels al tevoorschijn gehaald. ‘Geen probleem. Alsjeblieft.’ En zo had ik dus een dak boven mijn hoofd, een bank om op te slapen en de benodigde uitleg voor hoe ik bij zijn huis kwam.

‘Zou ik misschien ook tien pond van je mogen lenen?’ vroeg ik, de optimist zelve. Hij haalde zonder blikken of blozen een biljet van tien pond uit zijn achterzak. Ik glimlachte opgelucht en brabbelde snel een bedankje. Geregeld! Ik had niet alleen een slaapplek maar ook nog te eten.

Ik was eigenlijk van plan om te kijken of ik bij een reisblad aan de slag kon, en het blad dat ik voor ogen had, had die ochtend net weer een nieuwe editie uitgebracht. Ik kocht een exemplaar, toog naar Nevs huis, pleegde drie telefoontjes en de volgende ochtend had ik een sollicitatiegesprek bij een pub in Surrey, waar ik eventueel ook een kamer kon krijgen. Ik kon er diezelfde middag al intrekken. Dit ging lekker, zeg.

Er volgden een paar jaar met diverse vriendschappen en romances. Het was een leuke tijd. Het dorpsleven beviel me ook wel en deed me terugdenken aan het tropische eiland. Ik werd omringd door mensen die me steeds dierbaarder

werden en Londen lag niet al te ver weg. Je kon dus zo even naar de grote stad en ik vond die uitstapjes meestal ook erg leuk.

Toch begonnen de reiskriebels langzaam maar zeker weer op te spelen. Ik had altijd al eens naar het Midden-Oosten gewild en inmiddels wist ik ook hoe lang Engelse winters konden aanvoelen. Ik was blij dat ik er daar een paar van had meegemaakt, vooral omdat die zo volkomen anders zijn dan de lange hete Australische zomers die ik gewend was. Ik stond dus voor de keus om meteen weg te gaan of nog even te blijven en ik besloot er uiteindelijk nog één winter aan vast te plakken. Ik nam me stellig voor dan wel echt serieus voor die reis te gaan sparen, maar dan moest ik me wel verre zien te houden van het hele kroeggebeuren en de bijbehorende verleiding om elke avond uit te gaan. Niet dat ik veel dronk – ik drink tegenwoordig zelfs helemaal niet meer – maar uitgaan betekende hoe dan ook dat ik geld uitgaf dat ik anders voor die reis kon gebruiken.

Toeval of niet, zo'n beetje exact op het moment dat ik me dat voornam, viel mijn oog op Agnes' advertentie in de krant. Ze woonde niet ver van Surrey en ik werd meteen na het eerste gesprek aangenomen. Ik denk dat het feit dat ik mijn hele jeugd ook op een boerderij had gewoond voor de boer, Agnes' zoon Bill, de doorslag gaf. Agnes zelf was achter in de tachtig, ze had schouderlang grijs haar, een opgewekte stem en een geweldig bolle buik die bijna elke dag schuilging achter hetzelfde rood-grijze vest. De boerderij lag op nog geen halfuur rijden van de pub, dus op mijn vrije dagen kon ik altijd nog met mijn vrienden daar afspreken. Toch voelde het alsof ik in een compleet andere wereld was gestapt en aangezien ik van zondag- tot vrijdagavond eigenlijk dag en nacht bij Agnes was, was het ook best een geïsoleerd leventje. Ik had elke middag twee uurtjes vrij, maar dat was te kort om echt iets af te spreken, hoewel ik soms wel probeerde om mijn Britse vriend dan te zien.

Dean was een schat van een vent. We konden het vanaf

de allereerste keer dat we elkaar spraken al meteen goed vinden doordat we dezelfde humor hadden en allebei erg van muziek hielden. We hadden elkaar al ontmoet op de eerste dag nadat ik in Engeland was aangekomen, vlak na mijn sollicitatiegesprek bij de pub, en we wisten allebei ook al snel dat ons leven mét de ander veel leuker zou zijn dan zonder. Helaas kon ik toen niet veel tijd met hem doorbrengen, want ik zat vaak ingesneeuwd bij Agnes en was vaker wel dan niet druk met het zoeken naar haar kunstgebit. Je hebt echt geen idee op hoeveel verschillende plekken je in zo'n klein huis je gebit kunt kwijtraken.

Ze had een tienjarige Duitse herder, Princess, die altijd in de rui was en hoewel ze heel lief was, had ze ook artritis en daardoor waren haar achterpoten nogal zwak. Dat is blijkbaar ook een bekende kwaal van dit specifieke ras. Door ervaringen uit het verleden tilde ik haar achterste snel op om te kijken of ze misschien per ongeluk boven op Agnes' tanden was gaan liggen. Nee dus, vandaag bleek dat niet het geval te zijn. Maar het was weleens gebeurd, dus het was wel degelijk zinnig om daar eerst even te kijken. Princess lag voor de open haard, kwispelde een paar keer met haar grote staart alvorens terug te keren naar hondendromenland; ze leek de korte onderbreking nu al te zijn vergeten.

Agnes en ik kwamen elkaar tijdens dit soort zoektochten door het huis natuurlijk herhaaldelijk tegen. Of dan riep ze bijvoorbeeld uit de slaapkamer: 'Hier ligt ie niet.' En dan riep ik vanuit de keuken terug: 'Hier ook niet.' Maar uiteindelijk liep het er toch op uit dat ik de slaapkamer nog een keer doorzocht, terwijl Agnes in de keuken ging kijken. Het was een klein huisje en zoveel kamers vielen er niet te doorzoeken, maar voor de zekerheid keken we meestal allebei gewoon maar overal. Op die bewuste dag bleek haar gebit uiteindelijk in haar breitas naast de leunstoel te zijn gevallen.

'O, wat ben je toch een schat,' zei ze, terwijl ze haar gebit in deed. 'Maar nu je er toch bent, zullen we even samen wat

televisiekijken?’ Ik kende dit trucje inmiddels, maar ik stemde met een glimlach in. Agnes was een oude dame die al een lange tijd alleen was en ze genoot gewoon van mijn gezelschap. En bovendien, mijn boek liep echt niet weg en om nou te zeggen dat mijn werk hier heel zwaar was... Nee, het ging haar gewoon om de gezelligheid en daar kon ik haar buiten mijn reguliere werktijden ook best van voorzien.

Haar gebit had tot dan toe al eens onder een kussen gelegen, achter in een van de badkamerkastjes, in een theekopje in een keukenkastje, in haar handtas en op talloze andere, verre van voor de hand liggende plekken. Zo had ik haar kunstgebit een keer achter de televisie teruggevonden, in de open haard, in de afvalemmer, boven op de koelkast en zelfs in een van haar schoenen. En ja, dus ook weleens onder het imposante achterwerk van Princess.

Veel mensen houden van routine, maar ik ben zelf eerder iemand die gedijt bij verandering. Soms zijn vaste gewoontes echter nodig en voor de meeste mensen, vooral als ze wat ouder worden, is dat ook beter. Zo had Agnes dus ook van die dagelijks en wekelijks terugkerende afspraken. Omdat haar bloedwaardes regelmatig moesten worden gecontroleerd, gingen we elke maandag naar de dokter. Die afspraak stond elke week op exact hetzelfde tijdstip ingepland. Eén afspraak per dag was echter meer dan genoeg, want anders kwamen haar middagdutje, het breiwerk en de broodnodige rust in het gedrang.

Princess ging altijd met ons mee, in weer en wind. Dat ging meestal als volgt. Ik liet eerst voor haar de klep van de pick-uptruck zakken, terwijl de oude hond keurig zat te wachten, zoals altijd kwispelend. Het was zo’n prachtig beest. Vervolgens tilde ik haar voorpoten op de achterklep, om dan heel snel haar achterste te pakken en haar in de achterbak te zetten. Die laatste handeling moest wel snel gebeuren, anders begaven haar poten het en moest ik weer van voren af aan beginnen. Overigens zaten mijn kleren de rest van de dag onder de zandkleurige hondenharen.

Uit de auto komen ging Princess gemakkelijker af, hoewel ze ook daar meestal wel wat hulp bij kon gebruiken. Ze liet zich eerst met haar voorpoten op de grond vallen en wachtte dan totdat ik haar achterpoten had opgetild. Als ik ondertussen Agnes ergens mee moest helpen, dan wachtte Princess heel braaf, met haar kont in de lucht, tot ik haar verder naar beneden kon helpen. Als ze eenmaal weer met vier poten op de grond stond, kuierde ze op haar dooie gemakje weg, met die grote oude staart van haar die dan heel hard heen en weer zwiepte.

Op dinsdag gingen we boodschappen doen in het dorp verderop. Later, toen ik wat meer ervaring had met de zorg voor ouderen, viel het me op dat ze meestal erg zuinig zijn. Agnes was echter juist het tegenovergestelde. Ze probeerde altijd wel iets voor me te kopen, vooral dingen die ik niet nodig had of helemaal niet wilde hebben. Als je ons daar in de supermarkt gezien had – een bejaarde vrouw in het gezelschap van een veel jongere – zou je ons in bijna elk gangpad hebben zien kibbelen. We lachten daar zelf om, maar we waren allebei ook bijzonder koppig. Het resultaat was dat ik meestal de helft aannam van alles wat Agnes voor me wilde kopen, waaronder allerlei vegetarische lekkernijen, geïmporteerde mango's, een nieuwe haarborstel, een topje of de een of andere tandpasta die dan later heel vies bleek te smaken.

Woensdag was bingodag, ook weer in datzelfde dorp in de buurt. Aangezien Agnes' gezichtsvermogen achteruitging, moest ik mee om te zorgen dat ze de juiste nummers aankruiste. Ze kon de nummers redelijk goed zien en hoorde alles ook wel, maar ze wilde zeker weten dat ze het goed had voor ze een kruisje op haar kaart zette. Ik vond de andere oude mensen die er waren ook zo enig. Ik was toentertijd zelf achter in de twintig en verreweg de jongste. Agnes voelde zich daardoor helemaal speciaal en had het tegen de anderen altijd over me als 'mijn vriendin'.

'Mijn vriendin en ik zijn gisteren wezen winkelen en ik

heb nieuw ondergoed voor haar gekocht,' deelde ze haar bedaalde bingomaatjes dan bijvoorbeeld doodleuk heel trots mee.

Iedereen knikte vriendelijk, terwijl ik bij mezelf dacht: 'O jee.'

En zo ging ze dan nog even door. 'Ze heeft afgelopen week een brief gekregen van haar moeder uit Australië. Wist je dat het daar nu heel erg warm is? En ze heeft ook een nieuw neefje.' En weer knikte iedereen dan vriendelijk.

Zo leerde ik al snel wat ik haar wel en beter niet kon vertellen. Stel je voor wat die mensen anders wel niet allemaal over me hadden geweten, zoals die keer dat mijn moeder me een postpakketje stuurde met een prachtig lingersetje en wat andere spulletjes om me van veraf te verwennen. Maar Agnes bedoelde het echt goed en deed het puur vanuit liefde, en dus bloosde ik lijdzaam en ach, dan kromp ik soms maar even ineen bij een van haar opmerkingen.

Donderdags was de enige dag dat we buitenshuis lunchten. Dat was voor ons alle drie, ook voor Princess, echt een grote dag, want dan reden we naar het dorpje in Kent waar haar dochter woonde. In Engeland is zo'n vijftig kilometer rijden best een eind, maar voor mij als Australische was het natuurlijk vlakbij. Je gevoel voor afstand is absoluut iets wat cultureel bepaald is.

In Engeland kun je na vijf kilometer rijden opeens in een heel ander soort dorp zijn, waar de bewoners soms al een net iets ander accent hebben dan de mensen in het dorp even verderop en mensen kennen elkaar vaak niet eens, terwijl ze soms al hun hele leven in dat dorp wonen. Even voor de duidelijkheid: in Australië rijd je soms tachtig kilometer om voor een brood en je burens wonen soms zó ver weg dat je elkaar belt of contact opneemt via een 'bakkie', om even te vragen hoe het ermee gaat, terwijl je die mensen toch echt als je burens beschouwt. Ik heb een tijdje in een gebied in de Northern Territory gewerkt dat zó afgelegen

lag dat je als je naar de kroeg wilde daar met een vliegtuigje naartoe moest. Aan het eind van de middag stond de landingsstrip vol één- en tweepersoonsvliegtuigjes en de volgende ochtend was er geen toestel meer te bekennen, omdat iedereen dan, nog half bezopen, alweer teruggevlogen was naar de boerderij.

Dat donderdagse uitstapje was voor Agnes dus echt een hele happening, voor mij was het gewoon een leuk autoritje. Haar dochter was een lief mens en het waren dan ook heerlijke middagen. Zij bestelden bijna altijd een zogenoemde *ploughman's lunch*, met vleeswaren, kaas en augurken. (Jeetje, wat houden Britten van augurken, zeg.) Engeland is ook een goed land voor vegetariërs en hoewel ik meestal keus te over had, bestelde ik vanwege het koude weer vaak een gevulde soep of een lekker bord pasta.

Op vrijdag bleven we juist altijd dicht bij huis. Agnes woonde min of meer op die veeboerderij van haar familie, en de slager zat ook op datzelfde terrein. De boerderij werd door twee van haar zoons gerund en op vrijdagochtend gingen wij dus naar de slager. Hoewel Agnes stevast uitgebreid de tijd nam om het hele assortiment te bekijken, kocht ze elke week toch altijd exact hetzelfde. De slager bood haar herhaaldelijk aan dat ze de bestelling ook bij haar thuis konden afleveren, maar daar wilde ze niets van horen. 'Bedankt voor het aanbod, maar ik wil liever hier naartoe komen en zelf mijn keuze kunnen bepalen,' zei ze dan, de beleefdheid zelve.

Ik was toentertijd al vegetariër – tegenwoordig eet ik zelfs uitsluitend veganistisch – maar ik woonde daar dus wel op een veeboerderij. Hoewel ik absoluut geen voorstander ben van het eten van vlees, ben ik zelf ook op een boerderij opgegroeid en ik snap dus wel iets van het reilen en zeilen van zo'n plek. Het was voor mij behoorlijk bekend terrein.

Eenmaal klaar bij de slager liepen we via de stal terug en dan maakten we daar even een praatje met de stalknechten en de koeien. Agnes was slecht ter been en liep met behulp

van een wandelstok, ik liep altijd dicht bij haar en Princess volgde ons. En hoe koud het ook was, we liepen altijd. Indien nodig trokken we gewoon wat extra lagen kleding aan.

Zo zagen de vrijdagen er dus uit: eerst naar de slager en dan via de koeien in de stal weer naar huis. Ik vond het wel leuk te zien hoe anders Britse koeien met hun warme stallen en zelfs bijna individuele aandacht behandeld werden vergeleken met hoe dat in Australië gaat. Maar ja, Australische koeien hoeven dan ook geen Engelse winter te doorstaan... Toch vond ik het een naar idee dat ik deze koeien stuk voor stuk 'kende', terwijl ik tegelijkertijd wist dat we op een dag waarschijnlijk hun vlees zouden kopen bij de slager verderop. Ik vond het lastig om daar niet steeds aan te denken, en eerlijk gezegd is het me ook nooit echt gelukt.

Dat ik vegetariër was kwam best vaak ter sprake, hoewel ik er uit respect voor de keuze en levensstijl van de familie, zelf eigenlijk liever niet over begon. Ik ben sowieso al nooit het type vegetariër of veganist geweest die dat te pas en te onpas rondbazuint. Ik heb toen ik klein was, en later tijdens een behoorlijk traumatisch schoolreisje naar een abattoir, alleen wel genoeg gezien, en ook van heel dichtbij, om te snappen waarom sommige 'geitenwollensokkentypes' hun boodschap zo luidkeels en vurig verkondigen. Als je eenmaal de moed kunt opvatten om goed te kijken naar wat er in de vleesindustrie en achter die muren gebeurt, zul je geschokt zijn van hoe verschrikkelijk dat is.

Toch geef ik liever stilletjes het goede voorbeeld en ik ga een ander zeker niet bekritisieren om de keuzes die hij of zij wat dat betreft maakt. Meestal zei ik dan ook alleen iets over mijn overtuigingen wanneer iemand me ernaar vroeg. Maar dan gaf ik ook graag antwoord, want dat betekende dat iemand er oprecht in geïnteresseerd was. Toch blijft het me verbazen dat ik jarenlang door mensen die wel vlees aten en die ik bovendien amper kende, zonder enige aanleiding werd aangevallen, alleen maar omdat ik ervoor koos

dat niet te doen. Dat gezegd hebbende, misschien is dat ook wel de reden dat ik ervoor kies een ‘stille’ vegetariër te zijn, omdat ik met rust wil worden gelaten en geen zin heb in discussies.

Toen Agnes me op een dag dan ook vroeg waarom ik eigenlijk geen vlees at, aarzelde ik echt even. Haar familie verdiende immers de kost met die veeboerderij. In zekere zin had ik mijn salaris daar ook aan te danken, hoewel ik dat pas naderhand besepte. Ik had die baan vooral aangenomen omdat ik wat geld wilde sparen en op deze manier bovendien nog iets positiefs in het leven van een oude vrouw kon betekenen.

Ze weigerde zich echter met een kluitje in het riet te laten sturen en dus vertelde ik haar uiteindelijk dat ik als klein meisje het slachten van koeien en schapen van iets te dichtbij had meegemaakt, en over wat dat met mij had gedaan, hoeveel ik van dieren hield, en dat ik had gemerkt dat koeien anders gaan loeien als ze eenmaal beseffen wat er gaat gebeuren. Nee, die geluiden van pure doodsangst en paniek zal ik echt nooit vergeten.

Ik had blijkbaar al genoeg gezegd want Agnes verklaarde ter plekke dat ze vanaf dat moment ook geen vlees meer wilde eten. ‘O nee, hè,’ dacht ik. ‘Hoe ga ik dit in godsnaam aan haar familie uitleggen?’ Ik besprak het kort daarna met een van haar zoons, die vervolgens tegen zijn moeder zei dat hij toch echt liever had dat ze wel vlees at. Agnes bleef echter bij haar standpunt. Uiteindelijk stemde ze er na veel soebatten mee in dat ze eens per week rood vlees zou eten, eens per week vis en dan nog een avond kip. Als ik vrij had kookte haar familie voor haar, dus dan kreeg ze automatisch ook iets met vlees.

Mijn opvattingen hierover zijn met de jaren alleen maar sterker geworden en tegenwoordig zou ik een baan waarin ik met vlees in aanraking zou komen, niet eens meer overwegen. Maar destijds lag dat anders, hoewel ik dat deel van mijn werk wel vreselijk vond. Ik was gewoon niet in staat

iets met vlees te bereiden zonder verdriet te voelen dat dit lapje ooit een mooi levend dier was geweest, met gevoelens en recht op leven. Deze regeling van Agnes was voor mij dan ook heel fijn, hoewel vis en kip in mijn ogen natuurlijk evengoed dieren zijn.

Agnes bleek echter alleen maar met haar zoon te hebben ingestemd omdat ze geen zin had in ruzie en ze was helemaal niet van plan om doordeweeks vlees te gaan eten. De rest van de winter en in de lentemaanden daarna bereidde ik dus allerlei heerlijke vegetarische feestmaaltijden voor ons tweeën, met notenbrood, verrukkelijke soepen, kleurrijke wokgerechten en exquisite pizza's. Ik denk dat Agnes het allang prima had gevonden als ze de rest van haar leven op gekookte eieren had moeten overleven, en bonen niet te vergeten. Ze was tenslotte een Britse en Britten zijn me toch dol op bonen!

De sneeuwlaag smolt en de narcissen staken hun kopjes op. Het bleef al wat langer licht en de blauwe lucht was ook steeds vaker te zien. Ook de boerderij kwam weer tot leven en al snel huppelden er pasgeboren kalfjes op hun wiebelige dunne pootjes door de wei. De vogels keerden terug uit het zuiden en begroetten ons elke ochtend vroeg met hun gekwetter en gezang. En Princess verhaarde nog erger dan daarvoor. Agnes en ik borgen onze winterjassen en mutsen op en genoten van het prille lentezonnetje. De daaropvolgende paar maanden gingen voorbij met onze vaste bezigheden en gewoontes en hoewel we twee vrouwen uit heel verschillende generaties waren, gingen we elke dag gearmd door het leven en lachten heel wat af bij alle verhalen die we elkaar vertelden.

Toch werden die reiskriebels van mij steeds sterker. We hadden allebei van meet af aan geweten dat ik op een dag ook weer weg zou gaan en eerlijk gezegd miste ik Dean ook echt. De weekenden die we samen hadden waren altijd veel te kort en we wilden graag samen op reis. En zo verscheen er op een dag dus weer een advertentie in de plaatselijke

krant voor iemand die mijn functie kon overnemen. De dag van mijn vertrek kwam steeds dichterbij, maar die maanden bij Agnes waren voor mij een ontzettend fijne en bijzondere ervaring geweest. Hoewel ik aanvankelijk op de baan had gereageerd omdat ik dan goed kon sparen voor die reis, wist ik nu dat iemand gezelschap houden heel erg mooi werk is.

Uiteindelijk gaf het me ook zoveel meer voldoening dan biertjes tappen in de plaatselijke pub. Ik help liever iemand die oud en verzwakt is met op de been blijven, dan iemand die jong en dronken is, of oud en dronken voor mijn part. Dat was namelijk iets wat ik tijdens mijn baan op dat tropische eiland en later in die Engelse pub iets te vaak had gezien. Nee, laat mij maar zoeken naar het kunstgebit van een oud dametje, in plaats van vieze asbakken en lege bierglazen te moeten opruimen.

Dean en ik reisden daarna door het Midden-Oosten, waar we onze ogen uitkeken en genoten van die fascinerende en totaal andere cultuur (en trouwens ook heel veel verrukkelijke gerechten aten). Na ongeveer een jaar weg te zijn geweest ging ik bij terugkomst in Engeland bij Agnes op bezoek. Er woonde nu een ander Australisch meisje bij haar en toen Agnes op een gegeven moment in haar leunstoel in slaap dommelde, kletsen wij tweetjes nog even verder over van alles en nog wat. We hadden natuurlijk heel wat ervaringen uit te wisselen en op een gegeven moment vertelde ze me dat er iets was wat ze nog steeds niet snapte en dat had met Bills eerste vraag bij het sollicitatiegesprek te maken. Ik vroeg haar wat hij haar dan had gevraagd en barstte in lachen uit toen ze het me vertelde.

Want wat bleek? Bills allereerste vraag aan haar luidde: 'Je bent toch geen vegetariër, hè?'